

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XV. KÖTET. — 2. SZÁM.

EMLÉKBESZÉD
KRUMBACHER KÁROLY

K. TAG FELETT

PECZ VILMOS

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1910. december 19-én tartott összes ülésén.)

ARCZKÉPPEL

Ára 1 kor. 20 fill.

BUDAPEST.

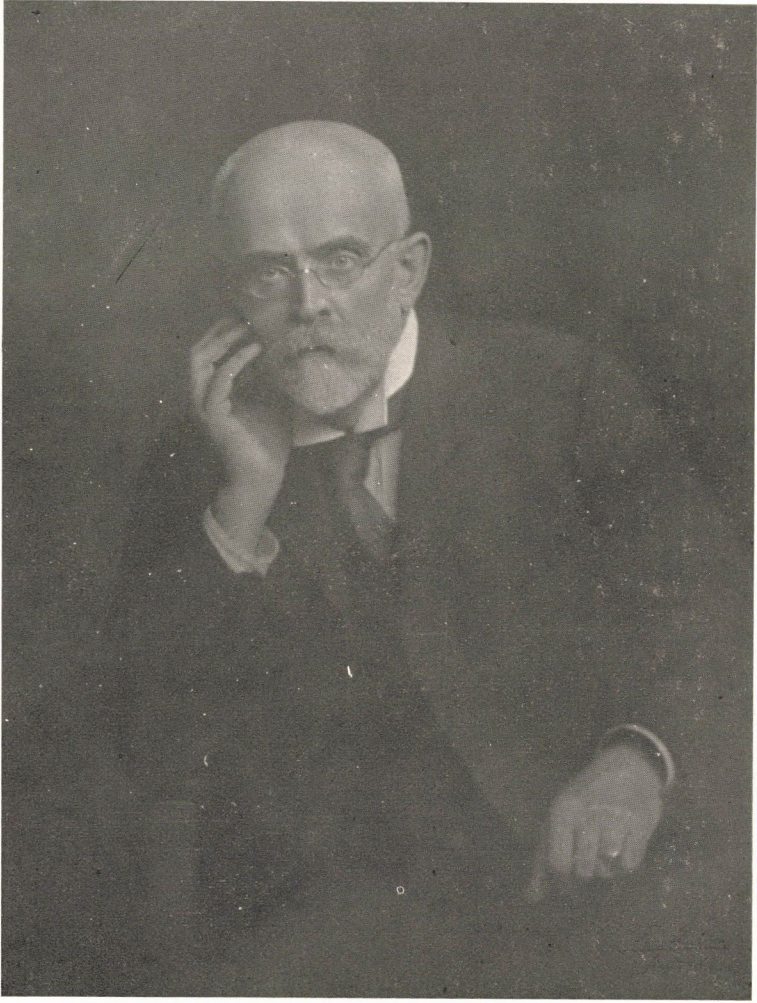
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1910.

EMLÉK BESZÉDEK

A M. T. AKADEMIA ELHUNYT TAGJAIRÓL.

I. kötet.	I. Korponay János l. t.-ről. <i>Kápolnai Pauer István</i> l. tagtól	— kor. 20 fill.
	II. Suhayda János lev. tagról. Dr. <i>Konek Sándor</i> r. tagtól ...	— > 20 >
	III. Morócz István lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól ...	— > 20 >
	IV. Révész Imre l. tagról. <i>Ballagi Mór</i> r. tagtól	— > 40 >
	V. Broca Pál külső tagról. <i>Lenhossek József</i> r. tagtól	— > 60 >
	VI. Asbóth Lajos lev. tagról. <i>Kápolnai Pauer István</i> lev. tagtól	— > 20 >
	VII. Ami Boué külső tagról. Dr. <i>Szabó József</i> r. tagtól	— > 20 >
	VIII. Fabritius Károly lev. tagról. <i>Kozma Ferencz</i> lev. tagtól ...	— > 80 >
	IX. Jerney János emlékezete. <i>Gyárfás István</i> lev. tagtól	— > 40 >
	X. Mihályi Károly lev. tagról. <i>Domanovszky Endre</i> lev. tagtól	— > 20 >
II. kötet.	I. Molnár Aladár levelező tagról. <i>Tanárky Gedeon</i> l. tagtól	— > 40 >
	II. Árkosi Benkő Dániel lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól	— > 20 >
	III. Mailáth Gy. emlékezete. Gr. <i>Szécsen Antal</i> t. tagtól	— > 20 >
	IV. Charles Róbert Darwin k. tagról. <i>Margó Tivadar</i> r. tagtól	— > 80 >
	V. Wöhler Frigyes k. tagról. <i>Nendtvich Károly</i> l. tagtól	— > 20 >
	VI. Érkövy Adolf l. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> l. tagtól	— > 20 >
	VII. Zsivora György l. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> rendes tagtól	— > 40 >
	VIII. Fenzl Ede k. tagról. Dr. <i>Haynald Lajos</i> igazg. és t. tagtól	— > 60 >
	IX. Sainte-Claire Deville Henrik k. t.-ről. <i>Than Károly</i> r. tagtól	— > 60 >
	X. Mignet Ferencz k. tagról. <i>Trefort Agoston</i> igazg. tagtól ...	— > 20 >
III. kötet.	I. Tarczy Lajos rendes tagról. <i>Török József</i> r. tagtól	— > 20 >
	II. Thiers Lajos Adolf k. tagról. <i>Trefort Agoston</i> t. tagtól	— > 20 >
	III. Lönnrot I. k. tagról. <i>Hunfalvy Pál</i> r. tagtól	— > 40 >
	IV. Baintner János l. tagról. <i>Apáthy István</i> r. tagtól	— > 20 >
	V. Guizot Ferencz k. tagról. <i>Trefort Agoston</i> t. tagtól	— > 20 >
	VI. Horváth Cyryll tisz. tagról. Dr. <i>Pauer Imre</i> tisz. tagtól	— > 20 >
	VII. Davis József Bernát k. tagról. <i>Lenhossek József</i> rendes tagtól	— > 40 >
	VIII. Vandrák A. lev. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> lev. tagtól	— > 40 >
	IX. Konek Sándor r. tagról. <i>Kautz Gyula</i> r. tagtól	— > 20 >
	X. Kruesz Krizosztom t. tagról. <i>Hollósy Jusztinián</i> lev. tagtól	— > 40 >
IV. kötet.	I. Zsoldos Ign. r. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	— > 60 >
	II. Benfey Tivadar k. tagról. <i>Budenz József</i> r. tagtól	— > 20 >
	III. Frankenburg Adolf l. tagról. <i>Vadnai Károly</i> l. tagtól	— > 40 >
	IV. Tárkányi Béla József t. tagról. <i>Szvorényi József</i> t. tagtól	— > 60 >
	V. Dr. Henle Jakab k. tagról. Dr. <i>Mihalkovics Géza</i> r. tagtól	— > 20 >
	VI. Pompéry János l. tagról. <i>Joannovics György</i> t. tagtól	— > 20 >
	VII. Gyárfás István l. tagról. <i>Szilágyi Sándor</i> r. tagtól	— > 20 >
	VIII. Kovács Pál lev. tagról. <i>Vadnai Károly</i> r. tagtól	— > 20 >
	IX. Ladányi Gedeon l. tagról. <i>Szabó Károly</i> r. tagtól	— > 20 >
	X. Korizmicz László t. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól ...	— > 20 >
V. kötet.	I. Fábián Gábor rendes tagról. <i>Zichy Antal</i> t. tagtól	— > 20 >
	II. Tanárky Gedeon lev. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	— > 80 >
	III. Dr. Zlamál Vilmos lev. tagról. <i>Galgóczy Károly</i> lev. tagtól	— > 20 >
	IV. Fleischer Leberecht Henrik k. t.-ről. <i>Goldziher Ign.</i> l. tagtól	— > 60 >
	V. Hornyik János lev. tagról. <i>Szilágyi Sándor</i> r. tagtól	— > 40 >
	VI. Reichard Henrik Vilmos k. tagról. <i>Kanitz Agost</i> lev. tagtól	— > 40 >
	VII. Boissier Péter Edmund k. tagról. Dr. <i>Haynald Lajos</i> t. tagtól	— > 40 >
	VIII. Greguss Agost rendes tagról. <i>Bánóczy József</i> l. tagtól	— > 40 >
	IX. Grote Artur külső tagról. Dr. <i>Duka Tivadar</i> l. tagtól	— > 20 >
	X. Rózsay József t. tagról. Dr. <i>Batizfalvy Sámuel</i> l. tagtól ...	— > 40 >

Mrumbaden

KRUMBACHER KÁROLY KÜLTAG EMLÉKEZETE.¹⁾

PECZ VILMOS r. tagtól.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1910 december 19-én tartott összes ülésén.)

Európa művelődésének történetében nem találunk időszakot, melyben egyrészt a költészet és művészet, másrészt a tudomány nagy epochái egybeesnének, mert a költészet-művészet és a tudomány teremtő erőinek forrásai annyira különböző természetűek, hogy egy időben egyenlő hatalmassággal se egyénben se korszakban nem nyilvánulhatnak. Az ókori görögség classikus korszakában a költészet és művészet bámulatos magaslatra emelkedik, de a tudományok alig hogy csirájukban mutatkoznak; a classikus korszakot követő alexandriai időszak megteremti a tudományokat, úgy a természettudományokat, mint az emberrel foglalkodó humaniorákat, de ugyanakkor hanyatlik a költészet és művészet; az újkorban a renaissance ismét a művészetek nagyságát tárja elénk, mellyel a korabeli

¹⁾ Segédforrásaim Krumbacher művein kívül a következők voltak: *Darkó Jenő*, A byzantiumi philologia fejlődése, mai állása és feladatai. *Egy. Phil. Közl.* 26 (1902) 700—715. — *Karl Krumbacher*, *Sitzungsber. der Kgl. Bayer. Ak. der Wissensch. Philos.-philol. und hist. Klasse.* Jahrg. 1910. — *Karl Krumbacher*, *Byz. Zeitschr.* 19 (1910) III—VI. — *Paul Maas*, *Karl Krumbacher*, *Münchener Neueste Nachrichten*, 1909, 15. Dec. — *Darkó Jenő*, Emlékbeszéd Krumbacher Károly fölött. *Egy. Phil. Közl.* 34 (1910) 244—253. — *Karl Dieterich*, *Zum Gedächtnis an Karl Krumbacher*, *Neue Jahrbücher* 25 (1910) 279—295.

tudományok tökéletesség tekintetében nem vetekehetnek, és a legújabb korban a tudomány üli diadalát, míg a költészet és művészet a szecessió jegyében vergődik. Igaz ugyan, hogy anyagi jólétért és egyéni boldogulásért küzdő korunk inkább a természettudományoknak és alkalmazásaiuknak, a technikai tudományoknak kedvez, mindazonáltal tagadhatatlan, hogy a humaniorák is oly magaslatra emelkedtek, mint soha azelőtt, még a görög és latin tanulmányok is, jöllehet minduntalan ostromot intéznek ellenük. De e tanulmányoknak hatalmas védő bástyája az örök értékű görög-római kultúra, mely az európai művelődésnek alapját képezi, s a melyből az emberiség mindenkoron okulást fog meríthetni. A görög és latin tanulmányok folyton fejlődnek és gyarapodnak, és területük a legutóbbi évtizedekben rendkívül megnagyobbodott, mert az ókori görögségen és latinságon kívül kiterjeszkedtek a közép- és újkori görögségre és latinságra is. A görög tanulmányok terén korszakot alkotó munkásságot fejtett ki Krumbacher Károly, a byzantiumi philologia megalapítója, Akadémiánk kültagja, kinek elhalálózása alkalmából a tekintetes Akadémia megtisztelő megbízásából reám hárult a feladat, hogy e nagy tehetségű és hatalmas munkaerejű tudós életéről és munkásságáról megemlékezzem.

A byzantiumi tanulmányok kezdete Nyugateurópában egybeesett a renaissance kifejlődésével a XV. században. Konstantinápoly elfoglalása után nyugatra, különösen Olaszországba vándorolt görög humanisták révén ismerkedtek meg először a byzantiumi irodalom, nevezetesen a történetírók és krónikások egy részével, melyből több művet latinra vagy anyanyelvükre lefordítottak. A XVI. században a török nagymérvű terjeszkedése, különösen Bécs városának ostrommal való fenyegetése remegésbe ejtette az Ausztrián túli németeket is, és félelemmel vegyes érdeklődéssel kezdték kutatni e hatalmas ellenség multját, mely a byzantiumi krónikákban volt letéve.²⁾ Az új protestans hitvallásnak a keleti orthodox egyházhoz való vonat-

²⁾ A töröktől való félelem volt indító oka annak, hogy Oettingeni Wolf Jeromos 1557—1562. latin fordítással és kritikai megjegyzésekkel kiadta a három leghíresebb byzantiumi chronographust, t. i. Zonarast, Nicetas Acominatus Choniatest és Nicephorus Gregorast.

kozásainál fogva Tübingában új lendületet nyert a byzantiumi philologia,³⁾ majd gyökeret vert Hollandiában⁴⁾ is. Franciaországban, hol a XVI. században a híres Scaliger közreműködésével nagy mértékben fellendült az ókori görögség és latin-ság tanulmánya, fölvirágoztak a byzantiumi tanulmányok is a XVII. században. Egy hatalmas munka keletkezett XIV. Lajosnak védnöksége alatt, mely nagyszabású méreteinél és kiváló philologiai becseinél fogva maig is páratlanul áll a byzantinistika történetében. Ez a megjelenési helyéről párizsi Corpusnak nevezett Corpus historiae Byzantinae, mely 1648-tól 1711-ig, tehát 63 év alatt készült el, nemcsak az akkor ismeretes összes byzantiumi historikusoknak, hanem az archaeologiai, philologiai, sőt theologiai munkáknak is oly gazdag gyűjteményét adja 42 részben, hogy az még ma sincs teljesen kimerítve és feldolgozva. Az egész csaknem kizárólag francia tudósok műve, de lelke a nagy vállalatnak a híres Du Cange, ki egyformán kivált kortársai közül mint philologus, archaeologus, historikus és numismatikus, s a ki azután a párisi Corpus nyújtotta gazdag anyag alapján dolgozta ki a Glossarium mediae et infimae Graecitatis című hatalmas munkáját. Ezzel a két nagyszabású munkával azután jó időre le is hanyatlak a byzantiumi tanulmányok csillaga. A XVIII. század általános iránya nem kedvező, ferdén és kicsinylőleg ítélnék Byzantiumról, nemcsak a nagy közönség, hanem az írók is. Voltaire a byzantiumi történetet »horrible et dégoûtante«-nak találja, Montesquieu csak folytonos hanyatlást lát benne, és a folytonos kulturális sülyedés gondolata uralkodik Gibbon History of the decline and fall of the Roman Empire (1776—1788) című munkájában is. Németországban a XVIII. században a Wolf és Boeckh vezetése mellett nagy föllendülésnek indult ókori görög és latin philológiának kedveznek a viszonyok, de nem a byzantiumi philológiának, melynek megelevenítését Niebuhr, a híres

³⁾ Crusius (Kraus Márton) 1584-ben megjelent Turco-Graecia című munkájában a kiváló görög philologusokkal való levelezéseit közli, becses adatokat nyújtván ezzel a humanismus és a byzantiumi birodalom történetéhez.

⁴⁾ Meursius János írt egy Glossarium Graeco-Barbarum-ot (1614) és kiadta Böles Leo taktikáját Checus János fordításával (1612).

történetíró kísérelte meg. Terve volt a párizsi Corpust modern és könnyebben hozzáférhető gyűjteménynyel pótolni, mely az összes azóta felfedezett krónikákat is tartalmazza. Ez a bonni Corpusnak nevezett Corpus historiae Byzantinae nem sikerült úgy, mint Niebuhr akarta. A halál megakadályozta tervének végrehajtásában, utóda Bekker Immanuel nem bírt kellő érzékkel a feladat megoldása iránt, s így az egész vállalat mögötte maradt a párizsi Corpusnak. A byzantiumi philologia iránt való érdeklődést teljesen háttérbe szorította a XIX. század elején kitörő görög szabadságharcz, mely Nyugateurópa figyelmét a régi görögök utódaira, a hősieen küzdő korabeli görögökre terelte, s a melynek hatása alatt európaszerte elterjedt az újkori görögök ügyét lelkesen felkaroló philhellenismus.

Különösen kedvező talajra talált a philhellenismus Bajorországban, hol az uralkodóháznak szépérezkü s a görög művészet és irodalom iránt lelkesülő sarjai a régi görögök iránt való szeretetüket átvitték azok utódaira, a mai görögökre is. Ennek a szeretetnek volt mintegy viszonzása az, hogy a felszabadított s önálló állammá alakult új Görögország Ottó bajor herceget választotta meg első királyául, kinek uralkodása alatt a kapcsolat s ezzel együtt a rokonszenv is bajorok és görögök között csak fokozódott. Ebben a philhellenismustól áthatott országban, a felső-bajorországi Kempten melletti sváb tanyán, Kürnachban, mint egyszerű falusi földbirtokosnak a fia látta meg a napvilágot Krumbacher Károly 1856 szeptember 23-án, s így bátran föltehetjük, hogy már gyermekkorában a családi körben szívott magába valamit a philhellenismus levegőjéből. Mikor a kempteni gymnasiumot járta, mohón kapott egy, véletlenül a kezébe akadt könyv után, mely a görög szabadságharcz hősi küzdelmeit s a philhellenek önfeláldozó támogatását tárta fel regényes elbeszélés keretében. Mint maga bevallja,⁵⁾ ez a könyv annyira megkapta az ő fogékony gyermeki phantasiáját s oly erős vonzalmat ébresztett benne az új Hellas s annak derék fiai iránt, hogy mikor gymnasiumi tanulmányainak befejezése után 1875-ben a müncheni egyetemre classica philologiai tanulmányok céljából beiratkozott,

⁵⁾ Populäre Aufsätze (1908), előszó.

az volt legelső gondja, hogy a Münchenben tanuló görögök körébe bejusson s velük alaposan megismerkedjék. Görög társai ajkáról csakhamar elsajátította az újgörög nyelvet, elbeszéléseiből közvetlenebbül ismerte meg az új görög népet és szokásokat, s hozzáfogott, az ő utasításait követve, az újgörög irodalmi termékek olvasásához is. Az ókori philologiai tanulmányoknak is inkább csak az a része érdekelte, mely közvetlen kapcsolatban állott az újabbkori görögséggel. 1879-ben kiállván a tanári vizsgálatot, alkalmazást nyert egy müncheni gymnasiumban, s mint gymnasiumi tanár tette le 1883-ban a doctoratust, és habilitáltatta magát 1884-ben a müncheni egyetemen. Úgy doctori dissertatiója,⁶⁾ mint habilitációs értekezése⁷⁾ a népies görög nyelv kutatása körében mozognak, tehát oly körben, melynek megértéséhez az újgörög nyelv tudása feltétlenül szükséges. Midőn 1885-ben beteljesültek ifjúkori álmai, s mint stipendiatús egy nyolczhónapi görögországi utazás⁸⁾ keretében alkalma nyílt a közvetlen szemlélet erejével belevésni lelkébe az új Hellas ismeretét és szeretetét, már ekkor egy teljesen byzantiumi tárgyú, nagyszabású tudományos vállalkozás tervét hordozta lelkében, t. i. Romanus középkori görög keresztény hymnusköltő irodalmi hagyatékának teljes szövegkritikai kiadását. Ekkor másolta le ugyanis a patmusi kolostornak két becses Romanus-kéziratát. Így Krumbacher kerülő úton, az új görögtől visszafelé haladva jutott el a középkori görögség tanulmányozásához. És ez volt a helyes út. Sokszor szokta volt mondogatni tanításai közben, hogy tudományos pályája nagy szerencsájének tartja azt, hogy az újgörögben alapos jártasságot szerzett már akkor, mikor a byzantiumi irodalommal kezdett foglalkozni, mert e nélkül nem juthatott volna el sem a byzantiumi kultúra sajátos helyzetének, sem az egyes byzantiumi szövegeknek helyes megértéséhez.

⁶⁾ De codicibus quibus Interpretamenta Pseudodositheana nobis tradita sunt (1883), Pseudodositheusnak a római császárság korában keletkezett görög-latin glossariumáról.

⁷⁾ Beiträge zu einer Geschichte der griechischen Sprache (1885—1888), a közép- és újkori görög nyelvfejlődés néhány érdekesebb jelenségéről.

⁸⁾ Griechische Reise (1886).

Ha Krumbacher a classikus philologusok módjára az ókori görögség tanulmányából kiindulva tért volna rá a középkori görögségre, akkor ő is arra az eredményre jutott volna, hogy a byzantiumi irodalom semmi más, mint az ókori remekeknek értéktelen magyarázgatása, hogy a byzantiumi kultúra története egy folytonos hanyatlás képét mutatja. Ennek a felfogásnak fényes czáfolatát adta Krumbacher 1891-ben megjelent *Geschichte der byzantinischen Literatur* című főművében. Mivel ugyanis a byzantiumi irodalommal azelőtt rendszerint classikus philologusok foglalkodtak, ezek ennek az irodalomnak csak antik elemei, főként az ókori remekeknek magyarázatai iránt érdeklődtek s a szerint ítélték meg az egész byzantiumi irodalomnak a becsét. Krumbacher azonban kimutatta, hogy a byzantiumi irodalomnak éppen az antik elemek képezik a leggyengébb oldalát s hogy legértékesebb termékeit a történetírásban s az egyházi s népies költészetben kell keresnünk. Kifejtette, hogy ha a byzantiumi irodalom a classikus ókori görög irodalom mellett szóba sem is jöhet aesthetikai tekintetből, mégis megvan az a nagy jelentősége, hogy egyetemes irodalom- és kultúr-történeti szempontból egy igen fontos és érdekes kor képét tárja elénk. Kimutatja, hogy a byzantiumi kultúra nem tekinthető az ókori görög kultúra pusztá utánzásának, hanem hogy az egy sajátzerű, bonyolultabb jelenség, melyben az uralkodó szerepet vivő görög elemek mellett római, keresztény és orientális elemek is érvényesülnek; hogy ennek a kultúrának története nem egy fokozatosan lefelé haladó lejtőt, hanem egy változatos, a birodalom sorsát híven követő hullámvonalat mutat, mely egy tartósabb sülyedés után kezd felfelé kanyarodni s virágkora a IX.—XIII. századokra tehető, a mikor a birodalom Európaszerte vezető szerepet játszott; s hogy a byzantiumi kultúra a nyugateurópai népekre csak kisebb mértékben gyakorolt ugyan befolyást, de keletre való hatása jelentékeny volt, a keleteurópai szlávságot meg éppen teljességgel áthatotta. A byzantiumi irodalom történetének régebbi feldolgozásai⁹⁾

⁹⁾ Fabricius, *Bibliotheca graeca*. Hamburg, 1705—1728 és 1790—1808. Fr. Schoell, *Geschichte der griechischen Litteratur von der frühesten mythischen Zeit bis zur Einnahme Constantinopels durch die Türken*. Aus dem Französischen übersetzt von Fr. Schwarze und

annyira kezdetlegesek, hogy joggal mondhatjuk, hogy Krumbacher ezzel a munkájával megteremtette a byzantiumi irodalom történetét. Óriási szorgalommal és tudással írta meg ezt a munkát s hogy mily nehézségekkel kellett megküzdenie, beláthatjuk, ha tudjuk, hogy a byzantiumi íróknak nagy részét kéziratban kellett tanulmányoznia s hogy a monographiáknak csaknem teljes hiányában az egyes irodalmi műfajoknak, az egyes íróknak és műveiknek ismertetésénél saját tanulmányaira volt utalva. 494 lapból álló munkája 1193 lapot kitevő óriási kötettségé bővült az 1897-ben megjelent második kiadásban, melyben Ehrhard a theologiai irodalmat és Gelzer a byzantiumi császárság történetét adja. Igen becses a második kiadásban a bizantiumi philologia minden ágát felkaroló bibliographia, úgy hogy e mű az egész byzantinistika encyclopaediájának tekinthető. Krumbacher ezzel a művével a tudomány munkásából egy csapásra általánosan elismert vezérré lett s ezt a szerepét meg is tartotta élte végéig, mert nemcsak nagy tudományú író, de páratlan szervező tehetség is volt. Már a byzantiumi irodalomtörténete első kiadását követő évben, 1892-ben, megindította a *Byzantinische Zeitschrift*-et, melyet az egész byzantinistika központi organumává avatott, közölvén benne a középkori görögségre vonatkozó mindennemű tanulmányt és ismertetvén a Byzantiumra vonatkozó összes irodalmi termékeket. Nemzetközi jelleget adott tudományos vállalatának az által, hogy minden nemzet részéről szívesen fogadott munkatársakat s hogy közölt a német nyelven kívül francia, angol, latin és újjörög nyelven megírt cikkeket is. A szakirodalom nagy részét maga ismertette, a mi már magában véve is igen nagy munkát igényelt. A *Byzantinische Zeitschrift*-tel kapcsolatban s annak kiegészítéseként megindította 1898-ban az időhöz nem kötött füzetekben megjelenő *Byzantinisches Archiv*-ot.

Krumbacher az alapvetés és szervezés eme két nagy munkáján kívül számos speciális tanulmányával is gazdagította

M. Pinder. Berlin, Duncker und Humblot, 1828—1830. R. Nicolai, Griechische Literaturgeschichte. Dritter Band: Die Literatur der byzantinischen Studienperiode. Magdeburg, Heinrichshofen, 1878.

az általa oly nagy sikerrel fellendített tudományt. Első sorban kézirati tanulmányairól¹⁰⁾ kell megemlékeznünk, melyek nélkül nagyjelentőségű byzantiumi irodalomtörténetét meg nem írhatta volna. Mesés energiájáról tesz tanuságot, hogy 1885-ben Görögországban tett útja alkalmával a patmusi kolostor két nagy Romanus-kéziratát (melyeket nem volt szabad máshová küldeni) a kolostorban hat heti szakadatlan munkában szóról-szóra az összes jelekkel együtt s az eredeti sorainak és lapjainak megfelelőleg leírta. Ezt a két, látványosság számba menő kötetet Krumbacher a bajor akadémiának hagyományozta. Annál könnyebben jutott hozzá életének utolsó szakában egy hasonlóképen nehezen megközelíthető helyen, az Athoson levő három, hasonló tartalmú és terjedelmű kézírathoz a photographia útján, mely tapasztalata azután arra bírta őt, hogy a photographiának a philologia szempontjából való jelentőségét egy értekezésében¹¹⁾ kifejtse. Krumbachernek egy másik nagyszabású terve volt a közép- és újkori görög okiratok Corpusának kiadása, melyet az akadémiák nemzetközi szövetsége támogatott. Jirečekkel és Marckal együtt már el is készítette a terv kivitelének részletes programját,¹²⁾ de az akadémiák által megszavazott összeg nem volt elegendő a vállalat megindításához.

Irodalomtörténeti tanulmányainál jellemző, hogy a byzantiumi irodalom antik elemeivel, tehát azzal a részével, mely iránt a classikus philologusok kizárólagosan érdeklődtek, nem foglalkodott behatóan. A népies és mesterkéletlen iránt való nagy előszeretet s viszont minden mesterkéltséget iránt való szenvedélyes ellenszenv, mint önmaga elismeri,¹³⁾ lelkének alapsajátosságai voltak, s mint maga bevallotta előadásában, egy újkörög népdal, mely a maga igénytelen formájában hamisítatlanul

¹⁰⁾ De codicibus quibus Interpretamenta Pseudodositheana nobis tradita sunt (1883). Eine neue Handschrift der Grammatik des Dositheus und der Interpretamenta Leidensia (1883). Ein neuer Codex der Grammatik des Dositheus (1884). Die griechischen Handschriften der Turiner Bibliothek (1904). Eine neue Handschrift des Digenis Akritis (1904). Zur Technik kritischer Apparate (1905).

¹¹⁾ Die Photographie im Dienste der Geisteswissenschaften (1906).

¹²⁾ Einleitung zum Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit (1903).

¹³⁾ Populäre Aufsätze (1908), előszó.

nyilatkoztatta meg a nép tiszta érzéseit és egyszerű gondolkodását, sokkal de sokkal jobban tetszett neki, mint a rendkívül raffinált művészettel megszerkesztett s fényes szóáradattól dagadozó strophái egy Pindarusnak vagy Bacchylidesnek. Tanulmányaiban olyan területek felé vonzódott, hol mesterkéletlenséget és népiességet talált s különös kedvteléssel foglalkodott a népies irodalommal,¹⁴⁾ a szentek életével¹⁵⁾ s az egyházi költészettel.¹⁶⁾ Speciális munkáinak legjelentősebb csoportját azok a tanulmányok képezik, melyek az egyszerű nyelvezetében is hatalmas erejű byzantiumiköltőre, *Romanusra*,¹⁷⁾ a görög egyházi költészet legnagyobb alakjára vonatkoznak. Krumbacher tervbe vette Romanus összes hymnusainak szövegkiadását s a fő munkát, az összes hymnusok kézirati anyagának összegyűjtését, el is végezte, de a hymnusoknak csak nyolczad-részt adta ki. A költő idejére és irodalomtörténeti állására, metrikájára, szövegének helyreállítására és magyarázatára vonatkozó nehéz problémáknak egész halmaza hátráltatta a nagy munka befejezését, és Krumbacher mintegy feleletül a teljes kiadást sürgetőknek mondja egyik tanulmányának¹⁸⁾ bevezető soraiban: »Das durch den Namen Romanus bezeichnete Forschungsgebiet gleicht einem Labyrinth, in dessen Irrgängen der Wanderer ermattet niedersinkt, ehe er einen Ausgang findet.«

Krumbacher kutató munkásságának erős oldalát a kézirati és irodalomtörténeti tanulmányok képezik, de ezek mellett

¹⁴⁾ Eine Sammlung byzantinischer Sprichwörter (1887). Mittelgriechische Sprichwörter (1893). Michaël Glykas (1894). Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter (1900). Das mittelgriechische Fischbuch (1903). Ein vulgärgriechischer Weiberspiegel (1905).

¹⁵⁾ Studien zu den Legenden des hl. Theodosius (1892). Eine neue Vita des Theophanes Confessor (1897). Vasiljevskij und P. Nikitin, Die Erzählungen über die 42 Märtyrer von Amorion und ihre Liturgie (1905). Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung (Abh. der Bayer. Ak. XXIV. B. III. Abt.).

¹⁶⁾ Studien zu Romanos (1898). Umarbeitungen bei Romanos (1899). Romanos und Kyriakos (1901). Die Akrostichis in der griechischen Poesie (1904). Miscellen zu Romanos (1907).

¹⁷⁾ L. az előbbi jegyzetet.

¹⁸⁾ Romanos und Kyriakos. Sgb. der Bayer. Ak. 1901, 693. l.

előszeretettel foglalkodott nyelvészeti,¹⁹⁾ különösen a görög népies és újjörög irodalmi nyelvre vonatkozó kérdésekkel is. Lelkének, mint említettük, saját maga által elismert alapsajátosságai, t. i. a népies és mesterkéletlen iránt való nagy előszeretet s viszont minden mesterkéltnél iránt való szenvedélyes ellenszenv, sehol se nyilvánul oly szokatlan hévvel, mint ama, a bajor akadémiában 1902 nov. 15-én tartott, *Das Problem der neugriechischen Schriftsprache* című ünnepi beszédében, melyben fényes retorikával támadja meg a mai görögöknek antik és modern elemekből alkotott irodalmi nyelvét, a καθαρεύουσα-t és sürgeti e helyett az általánosan beszélt köznyelv használatát, mi közben túlzottan sötét színekkel festi a mai görögöknél uralkodó kétnyelvűségnek egész kulturális életükre való káros visszahatását. Krumbacher egy alkalommal²⁰⁾ nyíltan bevallja, hogy »halálosan gyűlöli« a καθαρεύουσα-t, de ezzel el is veszti lába alól a tárgyilagos tudományosság talaját. Nem veszi tekintetbe, hogy minden irodalmi nyelv a népnyelvtől többé-kevésbé eltérő műnyelv és nem méltányolja azt az igazságot, hogy az irodalmi nyelv kérdése nem nyelvtudományi, hanem művelődéstörténeti kérdés s hogy ily módon a görögökre nézve teljes lehetetlenség, hogy kikerüljék irodalmi nyelvükben a classikus korszakbeli görög irodalmi nyelv hatását, mely még a nyugateurópai nemzetek nyelvében is, különösen tudományos nyelvében, oly nagy mértékben mutatkozik. Kevés azoknak a görögöknek a száma, kik a könyelmet akarják a καθαρεύουσα helyébe állítani, s a mennyiben közöttük e tekintetben a mozgalom megindult, az legfőképen külföldi hatásra, első sorban épen Krumbacher tekintélyének hatására vezetendő rissza. A görögök nagy többsége lelkes híve a καθαρεύουσα-nak, s így

¹⁹⁾ K. Foy, Lautsystem der griechischen Vulgärsprache (1880). Ein neues Glossar (1884). Beiträge zu einer Geschichte der griechischen Sprache (1885–1887). Ein irrationaler Spirant im Griechischen (1886). Woher stammt das Wort Ziffer? (1892). Zu den griechischen Elementen im Arabischen und Türkischen (1893). Βάλλω μετάνοιαν (1899). Zur Verteidigung der neugriechischen Schriftsprache (1903). Die Äschylos-Revolution in Athen (1904). Ein neuer Thesaurus der griechischen Sprache (1908). Das Programm des neuen Thesaurus der griechischen Sprache (1909). Κτήτωρ. Ein lexikographischer Versuch (1909).

²⁰⁾ Byzantinische Zeitschrift 11 (1902) 204. l.

nem csodálkozhatunk, hogy a vitairatoknak egész özönét zúdították Krumbacherre, melyek közül magasan kiemelkedik az a válasz,²¹⁾ melyet az athenaei egyetem tanára Chadzidhákisz adott Krumbacher könyvére s a mely Krumbacher munkájának újjörög fordításával együtt jelent meg egy kötetben. Sajnos, hogy a vita hevében a καθαρεύουσα görög hívei között akadtak olyanok is, kik nem állották Krumbacher tiszta jellemét megrágalmazni,²²⁾ holott minden kétségen felül áll, hogy ő az újjörög irodalmi nyelv kérdésében csakis saját erős meggyőződését követte, melyhez hű maradt minden támadás és gyanúsítás daczára. Krumbacher élénken érdeklődött ama, a legrégebbről napjainkig terjedő görög nyelv szókincsét felkarolni készülő thesaurus iránt, melynek kiadását a görögök tervezik; egy cikkéken²³⁾ jó tanácsokat adott, egy lexicographiai kísérletével²⁴⁾ a megoldás módzatait törekedett megvilágítani s

²¹⁾ Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἐλληνικῆς ὑπὸ Κ. Krumbacher καὶ Ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Χατζιδάκι. Βιβλιοθήκη Μαρασλή. Ἐν Ἀθήναις, βιβλιοπωλεῖον Κ. Πιπί. 1905.

²²⁾ Így különösen G. Misztriótisz, az athenaei egyetem tanára, ki az Ἀθήναι, Καροί és Ἐμπρός című napilapokban (I. Γ. Μιστριώτης, Ῥητορικὸὶ λόγοι. Τόμος πρῶτος. Ἐν Ἀθήναις, 1909, 156—168. ll.) azzal vádolta Krumbachert, hogy orosz pénzzel megvesztegetve támadta meg a καθαρεύουσα-t. Misztriótisz vádját abból merítette, hogy Gelzer a byzantiumi császárság történetében, melyet Krumbacher byzantiumi irodalomtörténetének második kiadásában adott, a görögök politikai aspiratióival szemben oroszbarátnak mutatja magát (a byzantiumi császárság történetét ezekkel a szavakkal fejezi be az 1067. lapon: »Kaiser von Konstantinopel kann nur der Beschützer des orthodoxen Glaubens, der russische Car, werden«, s hogy Krumbacher ez ellen nem tesz kifogást. Ámde Krumbacher a második kiadás előszavában a munkatársai (Ehrhard és Gelzer) által mondottakért határozottan elhárítja magáról a felelősséget ezzel a nyilatkozatával (XI. l.): »Indem ich meinen hochverehrten Mitarbeitern auch an dieser Stelle für ihre liebenswürdige Mitwirkung aufrichtig danke, betone ich zur Vermeidung etwaiger Missverständnisse noch ausdrücklich, dass selbstverständlich jeder für seinen Beitrag die volle und ausschliessliche Verantwortlichkeit trägt«.

²³⁾ Ein neuer Thesaurus stb. I. a 19. jegyzet.

²⁴⁾ Κτήτωρ stb., I. a 19. jegyzet. Az ezen lexicographiai kísérletében előadottakat czáfolja Chadzidhákisz (I. Κτήτωρ καὶ κτίτωρ κλπ. Ἀθηνα 21 [1909] 441—463 és Untersuchungen über die Wörter σάβουρος, κτήτωρ-κτίτωρ und χορμαίνω. Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen 13 [1910]).

egy másik cikkében ²⁵⁾ bírálat tárgyává tette a nagyszabású mű kivitelének tervezetét.

Krumbacher nemcsak nagy tudós, de jeles tollú író is volt és kiváló mértékben értett ahhoz, hogy popularis irányú cikkeivel ²⁶⁾ a műveltek szélesebb körében is a tudomány iránt való érdeklődést felkeltse. A különböző folyóiratokban közzétett cikkei közül a fontosabbakat egy kötetben egyesítve kiadta »Populäre Aufsätze« (1909) címen egy évvel halála előtt.

Krumbacher 1892-ben neveztetett ki a közép- és újkori görög philologia rendkívüli és 1897-ben rendes tanárává a müncheni egyetemen, előadásában azonban nem szorítkozott arra a körre, melynek a kinevezés szerint tanszéke szánva volt. Ugyanis byzantiumi tanulmányai közben arra a meggyőződésre jutván, hogy e tanulmányok sikeres folytatása céljából nagy szükség van az orosz nyelv tudására, melyben a byzantiumi kultúrára vonatkozólag a fontos közlemények hosszú sora jelent meg, 35 éves korában nagy eréllyel ennek a nyelvnek megtanulására adta magát és csakhamar annyira vitte, hogy nemcsak folyékonyan beszélni és írni tudott ezen a nyelven, de arról előadásokat is tarthatott. 1901 nyári félévében tartotta számos hallgató előtt az orosz nyelvbe bevezető első előadását, melyet azután még hatszor megismételt kezdők és haladottak részére. De általában véve is méltányolta és a sajtóban ²⁷⁾ is hangoztatta a szláv philologia jelentőségét és e tudomány tanszékének felállítását sürgette a német egyetemen, első sorban a müncheni egyetemen. Krumbacher tanári működésének súlypontja azonban nem tanszékére, hanem az általa a müncheni egyetemen 1898-ban alapított *közép- és újgörög seminariumra* esett, melynek nagyszerű magánkönyvtárát is hagyományozta, s a mely intézményével, mondhatni, tett annyit tudománya számára, mint irodalmi munkásságával. Itt vezette be a byzantiumi philologia problémáinak és a

²⁵⁾ Das Programm stb., I. a 19. jegyzetet.

²⁶⁾ Ferdinand Gregorovius (1891). Psichari als Novellist (1894). Dionysios Therianos (1897). Kaiser Justinian (1901). Byzantinische Gestalten (1908). Philologie oder Geschichte? (1908).

²⁷⁾ Der Kulturwert des Slavischen und die slavische Philologie in Deutschland (1908).

tudományos kutatás módszereinek ismeretébe Európa minden országából összeseregglő tanítványait és innen kiindulva művelték és terjesztették tanítványai a byzantiumi philológiát mindenütt Európában, úgy hogy ez a tudomány, mely Krumbacher fellépésekor alig létezett, az ő páratlan energiája és hatása folytán mindinkább fellendülő tudománnyá erősödött. Ez idő szerint 13 tanszéke és 6 magántanára van Német- és Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Svéd- és Olaszországban, hazánkban, Orosz- és Oláhországban és Szerbiában,²⁸⁾ s az illető tudósok legnagyobbbrészt Krumbacher seminariumából kerültek ki.

Krumbacher tudományos munkássága internationalis jelentőségű volt s a különböző országok tudományos testületei és kormányai, különösen életének utolsó évtizedében, siettek iránta való elismerésüknek kifejezést adni. Akadémiánk 1900. május 4-én választotta kültagjai sorába, azonkívül tagja volt a bajor, bécsi, francia, londoni, brüsseli, bolognai, orosz, oláh és szerb akadémiáknak, a konstantinápolyi orosz archaeologiai intézetnek és moszkvai orosz archaeologiai társaságnak, tiszteleti tagja az orosz történelem és régiségek moszkvai császári társaságának és a budapesti philologiai társaságnak, tiszteletbeli doctora a krakói és cambridgei egyetem bölcsészeti karának és az athenaei byzantiumi társulatnak, és tulajdonosa sok magas rendjelnek.²⁹⁾ Így, kitüntetésekkel elhalmozva, nagy munkásság közepette érte a régóta czukorbajban szenvedő nőtlen tudóst szélhűdés következtében váratlanul a halál 1909. december 12-én, 53 éves korában Münchenben, és eltemették három nappal későbbén szülőhelyén Kempenben.

²⁸⁾ Münchenben tanszék, Leipzigban, Würzburgban és Berlinben magántanár; Párisban 3 tanszék; Brüsszelben és Löwenben tanszék; Leidenben tanszék; Upsalában magántanár; Rómában tanszék; Budapestben tanszék és magántanár; Szent-Pétervárott tanszék és magántanár, Odessában tanszék; Bukarestben tanszék; Belgrádban tanszék.

²⁹⁾ Rendjelei a következők voltak: A görög Megváltó-rend tiszti keresztje, officier de l'instruction, a harmadik osztályú osztrák vas-koronarend lovagkeresztje, a svéd északcsillagrend lovagkeresztje, a második osztályú orosz Szaniszló-rend, a negyedik osztályú bajor Szent Mihály érdemrendjel, az olasz király tiszti keresztje, a francia légion d'honneur lovagkeresztje, a román király első osztályú »Bene merenti« érdemérme, a bajor Maximilian-rend tudományt illető osztályának tagja.

Krumbacher szellemi hagyatéka egy egész tudomány, a byzantiumi philologia tudománya, melyet alig két évtized alatt biztos kézzel kialakított és szigorú kutatási módszerével a többi tudományok magaslatára emelt, s a melynek jövőben való fennállását tanítványok nevelésével kellőképen biztosította. Igaz ugyan, hogy e tudomány terén még igen sok a teendő, de nincs tudomány problema nélkül, s ez jól van így, mert a problema a tudomány életető eleme. Van azonban egy, a byzantiumi philologia jövőjéről érintő fontos kérdés, melyet Krumbacher munkásságának aránylag rövid ideje alatt meg nem oldhatott, hogy t. i. minő viszonyban áll a byzantiumi philologia a többi humaniorákkal, illetőleg *melyik a tudománynak az a nagyobb egysége, melybe a byzantiumi philologia beletartozik?* Ez idő szerint ugyanis ennek a tudománynak még meglehetősen elszigetelt a helyzete, nincsen, mint a hogy kívánatos volna, határozottan kijelölt helye a tudományok birodalmában s azért kénytelen, ha arról van szó, hogy magáról congressusokon életjelt adjon, majd az orientalisták, majd a történészek, majd az archaeologusok körébe menekülni. Krumbacher fellépéseig Nyugat-Európában a byzantiumi tanulmányokkal, mint említettük, rendszerint classikus philologusok, t. i. az ókori görögség és latinság szakemberei foglalkoztak, s ezen a réven a byzantiumi philologia, mint a középkori görögséggel foglalkozó disciplina, meg is találta természetes kapcsolatát az ókori görögséget tanulmányozó classika philológiával. Azonban a classikus philologusok, mellőzvé a történeti és művelődési szempontokat, csakis aesthetikai szempontból ítélkeztek s így a középkori görögséget mélyen az ókori alatt állónak látván, a byzantiumi philológiát is csak a classika philologia kellelten függelékének tekintették. E becsmérő ítélkezés folytán azután a felvirágzó classika philologia mindinkább s a 19. század elején úgy szólva teljesen háttérbe szorította a byzantiumi philologia iránt való érdeklődést. De Krumbacher, a ki, mint említettem, újjörög tanulmányai révén jutott el Byzantium helyesebb megismeréséhez, nem úgy vélekedett, mint a classikus philologusok. Ő a byzantiumi philológiát, mint a (Kr. u. 300-tól 1500-ig terjedő) középkori keresztény görögségre vonatkozó tudományt, a (legrégibb időktől Kr. u. 300-ig datálendő) ókori pogány görög-

séggel foglalkozó classika philológiával teljesen egyenrangúnak tekintette,³⁰⁾ de hogy egyenrangúvá tehesse, szükségesnek tartotta a byzantiumi philológiát kiszabadítani szolgai helyzetéből, hogy előítélet szülte akadály nélkül fejlődhessék és gyarapodhassék független állapotában. S hogy helyesen cselekedett, a mikor így tett, bizonyítja az eredmény, mert a byzantiumi valamint a középkori latin philológiának is a hatalmas fellendülése attól az időtől fogva mutatkozik, a mióta megszűntek a classika philologia függelékei gyanánt szerepelni. Ámde Krumbacher csakis a byzantiumi philologia kifejlesztetésének praktikus szempontjából akarta ennek a tudománynak a classika philológiától való különválását, de különben beismeri, hogy a classika és a közép- és újkori görög és latin philologia szoros kapcsolatban állanak egymással és egymást kölcsönösen támogatják. Gewiss haben die klassische und die mittel- und neugriechische (und lateinische) Philologie einen engen Zusammenhang und unterstützen sich gegenseitig, mondja ő abban a hosszabb levelében, melyet abból az alkalomból, hogy »A classika philologia jövője« című székfoglalómat neki megküldöttem, 1905. márczius 8-án hozzám intézett. Ugyanott a classika és byzantiumi philologia egymáshoz való viszonyára nézve ezeket mondja: Die Trennung hat sich von Tisch und Bett, wenn auch nicht vom täglichen Umgang vollzogen és alantabb: Unser Prinzip ist jetzt: Getrennt marschieren und vereint schlagen, és nem ellenzi az ó-, közép- és újkori görög és latin philologia kézikönyvének székfoglalómban megpendített eszméjét. Most, hogy Krumbacher a byzantiumi philológiát tekintélyes tudománnyá fejlesztette, ha arról van szó, hogy ez a tudomány mivoltának és értékének megfelelő helyet nyerjen a tudományok birodalmában, méltán elvárhatnók, hogy

³⁰⁾ A Byz. Zeitschr. 18 (1909) 707. lapján, egy Berlinben felállítandó közép- és újkori görög tanszékről szólva, ezeket mondja: »Ein Lehrstuhl für mittel- und neugriechische Philologie kann nur dann seine Aufgabe erfüllen und als innerlich berechtigtes Glied in das Programm unserer Universitäten eingefügt werden, wenn er die ganze christliche Abteilung der griechischen Kultur umfasst und also eine direkte Fortsetzung und Ergänzung, ein vollwichtiges Seitenstück der Professuren für klassische Philologie bildet«.

közte és a classika philologia között az egyenrangúak szövetése létesüljön. Ennek azonban nemcsak a classikus philologusok állják útját, kiknek, egy-két kivételtől eltekintve, mint a minő pl. egy Wilamowitz—Moellendorff, épen nem ínyük szerint való a byzantiumi philologia, de ellenkezésre talál ez az eszme magának Krumbachernek tanítványai között is, jóllehet, mint fentebb kiemeltem, a mester csak praktikus tekintetből volt a különválás híve, de egyébként elismerte a classika és byzantiumi philologia között való szoros kapcsolatot. Így Dieterich Károly Krumbacherről való megemlékezésében³¹⁾ a byzantiumi philologia hovatartozandóságának kérdéséről szólva úgy vélekedik, hogy ennek a tudománynak főként annál a nagy culturalis hatásnál fogva, melyet Byzantium a szláv-ságra gyakorolt, tehát főként culturhistóriai szempontból, a szláv philológiával együtt a nagy byzantiumi-szláv philológiát kell alkotnia. Ámde a philologia nem culturtörténet s így a byzantiumi philologia egyéb tudománnyal való egységének kérdését se lehet főként culturtörténeti tekintetekből eldönteni. Mert igaz ugyan, hogy a byzantiumi philologia rá van utalva a szláv philológiának, különösen az orosz nyelvnek ismeretére, de ebből nem az következik, hogy a kettőnek egy nagyobb tudományos egységet kell alkotni, hanem hogy a szláv philologia a byzantiuminak szükséges segédtudománya, épen úgy, mint bizonyos mértékben az arab és török philologia is, vagy a mint az ókori keleti népek philológiája is a classika philológiának segédeszközét képezi, a nélkül, hogy azzal egy nagyobb tudományba olvadna. De jó lesz kissé közelebbről szemügyre vennünk, hogy tulajdonképen minő tudományt jelent a philologia? Ugyanis e görög szónak különböző időkben különböző az értelme. Eredetileg beszédkedvelést, fecsegést, majd Platónál a komoly beszéd kedvelését, vagyis tudomány-kedvelést jelent, és Eratosthenes, a Kr. e. 3. század híres polyhistora volt az első, a ki magát sokoldalú tudományára való tekintetből φιλόλογος-nak, vagyis tudománykedvelőnek, tudósnak nevezte. A renaissance idejében az ókori görög és római irodalom tanul-

³¹⁾ Zum Gedächtnis an Karl Krumbacher, Neue Jahrbücher, 25 (1910) 294—295.

mányának a neve, és ilyen értelemben vette ezt a szót a híres német philologus Wolf Frigyes Ágost, a mikor 1777. április havában a szokásos studiosus philosophiae helyett mint studiosus philologiae iratkozott be a göttingeni egyetemre. Később magánál Wolfnál módosul a szó értelme és válik egyjelentésűvé a Wolf által megalapított Alterthumswissenschaft-tal, vagyis jelenti az ókori görögséggel és latinsággal foglalkozó tudományt. A jelenkorban kétféle értelme járja, t. i. jelenti szűkebb értelemben valamely nép nyelvének és irodalmának a tudományát, vagy jelent általában véve valamely népre vonatkozó tudományt. Így beszélünk ma görög és latin, német, francia, angol, arab, perzsa, assyriai stb. philológiáról és értjük alatta vagy az illető népek nyelvével és irodalmával vagy általában véve az illető népekkel foglalkozó tudományokat. Ez utóbbi, tágabb értelme használatosabb, s ilyen értelemben vette a philológiát Krumbacher is, ki a Byzantinische Zeitschriftben Byzantiumra vagyis a középkori görögségre vonatkozó nyelvi, irodalmi, ethnographiai, történeti, kulturtörténeti, szóval mindennemű cikkeket közölt, a ki byzantiumi irodalomtörténetének második kiadásában levő bibliographiájában is a Byzantiumra vonatkozó mindennemű tanulmányokat egybefoglalta s a ki Philologie oder Geschichte? című cikkében ³²⁾ a philológiát valamely nemzet összes életnyilvánulásaiával foglalkozó tudománynak nevezi. Ha tehát a *philologia mai szokásos értelme szerint egy olyan tudományt jelent, mely a valamely népre vonatkozó összes ismeretek foglalátát képezi*, mi természetesebb, mint hogy az ó-, közép- és újkori görögségre vonatkozó classika, byzantiumi és újjörög philologia is egy nagyobb egységet alkossanak? A byzantiumi és újjörög philologia összetartozandóságát elismeri ugyan mindenki, de annál több nehézség merül fel a classika és byzantiumi philologia egyesítésének kérdésénél. ³³⁾ Tafel ³⁴⁾ volt az első a 19. század első

³²⁾ L. Beilage der Münchener Neuesten Nachrichten, 1908, No 80.

³³⁾ Nagy kivételt képez az a classika és byzantiumi philologia egybetartozandóságát elismerő két tény, hogy én a budapesti egyetemre a classika philologia tanárának neveztettem ki, de azzal a kötelezett-

felében, ki a byzantiumi tanulmányoknak a classika philológiától való elválasztását követelte, hivatkozván a byzantiumi és antik philologia közt levő nyelvi és tárgyi különbségekre; novus incipit orbis, mondja ő a byzantiumi tudományról. A legfőbb indok, melyet az ó- és középkori görögség egysége ellen felhoznak, a *kereszténység*. Azt mondják, hogy a kereszténység és pogányság nagy ellentéte lehetetlenné teszi az ókori pogány és középkori keresztény görögségnek egy kalap alá fogását. De ha ez a kifogás indokolt volna, akkor pl. a pogány és keresztény germánokra vagy magyarokra vonatkozó tanulmányok se foglalhatnának helyet a germán vagy magyar philologia egységében, mint a hogy helyet foglalnak, daczára annak, hogy a kereszténység a germánoknál és magyaroknál, mint idegenből átszarmazott culturtermék, távolabb áll a pogányságtól, mint a görögségnél, a hol az a történeti fejlődésnek természetes momentuma, mert a Nagy Sándor teremtette ázsiai hellenismus az a hatalmas kiterjedésű, egységes talaj, melyen a kereszténység világra szóló hatalommá fejlődött. Igaz ugyan, hogy a kereszténység csirái a semita monotheismusban keresendők, de kifejlődése, elterjedése és legyőzhetetlen hódító szellemi hatalommá erősödése görög ethnikai és culturalis talajon ment végbe és ott szívta magába a pogány görög vallás és istentisztelet számos elemeit. Vegyük csak figyelembe, hogy Krisztus működésének és sikerének tere nem az orthodox vallásos fanatismusnak hódoló zsidóság székhelyei, Samaria és Judaea voltak, hanem Galilaea, melynek nem tisztán zsidó, hanem egyéb néppel, nevezetesen görögökkel vegyített s épen azért kevésbé fanatikus lakói fogékonyabbak voltak Krisztus tanai iránt. Továbbá vegyük tekintetbe, hogy a keresztény hit tanai forrását képező Új Testamentumnak és e hit első terjesztőinek a nyelve görög; hogy ez a vallás leggyorsabban Kis-Ázsia görög culturalis életének központjaiban, a városokban

séggel, hogy tartozom előadásokat tartani a byzantiumi és újrögök philológiából is, továbbá, hogy Krumbacher tanítványát Maas Pált egy évvel ezelőtt a berlini egyetemen a classika és byzantiumi philologia magántanárává habilitálták (l. Byz. Zeitschr. 19 [1910] 258).

³¹⁾ L. Darkó Jenő, A byzantiumi philologia fejlődése, mai állása és feladatai, Egy. Phil. Közl. 26 (1092) 703.

terjedt, míg a nem görög míveletlen vidék, a falvak sokáig pogányok maradtak, hogy a keresztény községek nyelve nemcsak keleten, hanem az első és második században még a latin nyugaton is a görög volt. Szóval, a görög nép, cultura és nyelv nélkül a kereszténységnek rohamos fejlődése és elterjedése el se képzelhető. A görögség a semita monotheismust, a mint ezt Deissmann³⁵⁾ kimutatta, már a Kr. e. héber nyelvű Ó Testamentum görög fordításában, a Ἑβδομήκοντα ban (Septuagintában) hellenizálta, melyben, hogy csak egy fődolog kiemelésére szorítkozzam, a héber Jahveh (Jehova) Κύριος-nak neveztetik. Ez t. i. nem csupán rossz fordítás, hanem a nagylelkű hellén világnézet tudatos bevitele a szűkkeblű héber vallásosság világába: »A biblia«, mondja Deissmann, »melynek istenét Jahvehnek hívják, egy népnek a bibliája; a biblia, a melynek istenét Κύριος-nak (Úrnak) hívják, a világ bibliája.« Krisztus isten-ember voltának a hite, mint Bauer³⁶⁾ kifejtette, nem keleti (héber) eredetű, hanem a hellenismusban találja kiindulópontját, t. i. ennek a hitnek forrása a görögök ama áhitatos érzéséből fakadt, mely a nagy és jó emberekben az istenség működését vélte felismerhetni. Az ember istenítésének gondolata közelebb áll a göröghöz mint a héberekhez, kiknek Jehovája oly véghetetlen magasságban van minden földi teremtmény felett. A görög vallás a maga isteneit nem mint teremtő hatalmakat állítja szembe az emberekkel, nem ismer istent, ki a világot s az embereket teremtette; szerinte az istenek is ugyanabból az ősforrásból származnak, mint az ember, csak úgy születnek mint emez és születéseik napjai ünnepnapokként tiszteltetnek. A görögök istenei viszonyba léphetnek földi hajadonokkal s ebből a viszonyból isteni tulajdonokkal bíró gyermekek származnak. Az ember isteni atyától való származhatásának a hite már Nagy Sándor előtt megvolt

³⁵⁾ A. Deissmann, Die Hellenisierung des semitischen Monotheismus, Neue Jahrbücher, 1903.

³⁶⁾ A. Bauer, Vom Griechentum zum Christentum. A Wissenschaft und Bildung. Einzeldarstellungen aus allen Gebieten des Wissens. Herausgegeben von P. Herre című gyűjteményes kiadás 78. száma. Quelle und Majer, Leipzig, 1910.

a görögök között és magát Nagy Sándort a kisázsiai görögök mint megszabadítójukat isteni tisztelettel illették. Ezeket a formákat azután átvették a görögöktől a rómaiak. Így pl. Julius Caesarnak a mundai győzelem után Quirinus templomában szobrot emeltek, ezzel a felirattal: »A legyőzhetetlen istennek«; Augustust »isten fiaként« tisztelték és a kisázsiaiaknál az isten szó lép Augustus nevének helyébe. Szóval, a kereszténység annyira a pogány görögség köréből és lelki világából kialakuló vallásnak bizonyul, hogy semmi komoly okot se látunk arra, hogy miatta az ó- és középkori görögséget különválasszunk. Krumbacher ³⁷⁾ a byzantiumi philológiához csatolandónak tartja az ókori görögségnek egész hellenistikus korszakát, tehát e korszaknak nemcsak (Krisztustól Kr. u. 300-ig terjedő) római szakát, de némely, főként nyelvi tekinteteből annak (Kr. e. 300-tól Krisztusig menő) alexandriai szakát is; és Dieterich ³⁸⁾ is úgy nyilatkozik, hogy a byzantiumi philologia gyökereivel mélyen belenyúlik a classika philologia területéhez tartozó hellenistikus (alexandriai)-római korszakba s hogy egykor bizonyára oda jutunk, hogy e fogalmak: »byzantiumi« és »hellenistikus-római« egybe fognak esni. Tehát úgy a mester mint a tanítvány nézete szerint a classika philológiához tartozó görög területnek egy jelentékeny k. b. 600 évre (Kr. e. 300-tól Kr. u. 300-ig) terjedő része, t. i. a hellenistikus (alexandriai-római) korszak, a byzantiumi philológiához csatolandó s így maradna a classika philologia számára csupán a görögségnek (a legrégibb időktől Kr. e. 300-ig terjedő) classikus korszaka. Hogy azonban a classika philologia ily megcsonkított alakban mint külön tudomány fenn nem állhatna, az nyilvánvaló s így ragaszkodnia kellene a jövőben is a hellenistikus korszakkal való egységéhez, a mi

³⁷⁾ L. a Byz. Zeitschr. 18 (1909) 707. lapjának felső részét; Daran (t. i. a Kr. u. 300-tól 1500-ig terjedő byzantiumi philológiához) schliesst sich nach unten das neugriechische Gebiet bis auf die Gegenwart, nach oben das hellenistische, zunächst die ersten drei Jahrhunderte n. Chr. (t. i. a római korszak), für manches aber, besonders die sprachliche Seite, auch die alexandrinische Zeit.

³⁸⁾ Zum Gedächtnis an Karl Krumbacher, Neue Jahrbücher 25 (1910) 295. 1.

azután az ó-, közép- és újkori görög philológiának egységét eredményezné. Ha pedig az ily módon kialakult görög philológiának a többi tudományokkal való szorosabb kapcsolatát keressük, akkor bizonyára nem a szláv, hanem a latin philológiánál fogjuk azt megtalálni, annál a sokszoros benső kapcsolatnál fogva, melyben az ókori görögség és latinság egymással állanak és annál a páratlan szerepnél fogva, melyet a görögség és latinság mint világra szóló culturalis tényező Európa keletén és nyugatán játszott: így találjuk meg *az ó-, közép- és újkori görögséget és latinságot felkaroló görög-latin philologia tudománycsoportját*. Ha a görögséget teljes nagyságában és jelentőségében ismerni és méltányolni akarjuk, szakítanunk kell a classika philologia ókorra szorítókozó álláspontjával és a görög philologia magaslatára kell emelkednünk, mert a classika-philologiai álláspont nemcsak hogy lehetetlené teszi az egész görögségnek áttekintését és helyes szempontokból eszközölt tanulmányát, de sok tekintetben hamis nézeteket szül magát az ókori görögséget illetőleg is. Így pl. a classika philologia a hellenistikus korszakban uralkodó *κοινή διάλεκτος*-t a görög nyelv végleges elkorcsosulásának tartja, de a görög philologia azt tanítja, hogy ez a Nagy Sándor hódító hadjáratai nyomán egész keleten elterjedt világnyelv az attikaiból fejlődött ki, hogy ebből a nyelvből származik a középkori görög nyelven át az újjörög nyelv, hogy következőképpen a *κοινή διάλεκτος* tanulmányozójának okvetetlenül ismernie kell az újjörög nyelvet is, szóval, hogy a *κοινή διάλεκτος* egyrészt az attikai, másrészt az újjörög nyelvvel való kapcsolatában a nyelvtudományi kutatásnak egyik legfontosabb és legérdekesebb területét képezi. Vagy pl. a classika philologia szerint a Macedonok nem görög nép és a macedonismus uralma a görögség történeti szereplésének végét jelenti, de a görög philologia kimutatta, hogy a macedonok görög nép, hogy a macedonismus Athenae, Sparta és Thebae hegemonikus törekvései után az ókori görögség leghatalmasabb politikai erőki-fejtése, hogy a Nagy Sándor világhódító hadjáratai nyomán egész keleten elterjedt görögség megteremtette az ázsiai hellenismust és hogy ez az ázsiai hellenismus képezi a byzantinismusként és a mai görögségnek alapját. Már ez a két példa is

elégé mutatja, mennyire szükséges a görögségre vonatkozó tanulmányainkban az egyetemes görögség álláspontjára helyezkednünk: törekednünk kell megalkotni az ó-, közép- és újkori görögséget egyaránt felkaroló görög philológiát. *Krumbacher azzal, hogy a byzantiumi philológiát megteremtette, nagy mértékben kialakította az egyetemes görög philologia hatalmas épületét és minden időkre emléket emelt magának.*

FÜGGELÉK.

Krumbacher Károly műveinek lajstroma.

(Ezt egy-két szám kivételével maga Krumbacher állította össze a müncheni akadémia almanachja számára.)

1. K. Foy, *Lautsystem der griechischen Vulgärsprache* című művének bírálata. *Blätter für das bayer. Gymnasial- und Realschulwesen* 16 (1880) 366—374.

2. *De codicibus quibus Interpretamenta Pseudodositheana nobis tradita sunt.* Doktori értekezés. München 1883.

3. Eine neue Handschrift der Grammatik des Dositheus und der Interpretamenta Leidensia. *Sgb. der Bayer. Ak.* 1883, 193—203.

4. Eine neues Glossar. *Archiv für lat. Lexikographie* 1 (1884) 150 s. k.

5. Ein neuer Codex der Grammatik des Dositheus. *Rhein. Mus.* 39 (1884) 348—358.

6. Beiträge zu einer Geschichte der griechischen Sprache. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 27 (1885) 481—545 és 29 (1887) 188—192.

7. *Griechische Reise.* Berlin, August Hettler, 1886. XLVIII. 390 lap.

8. Ein irrationaler Spirant im Griechischen. *Sgb. der Bayer. Ak.* 1886, 359—444.

9. Die Lenorensage. *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte* (1887) 214—220

10. Eine Sammlung byzantinischer Sprichwörter. *Sgb. der Bayer. Ak.* 1887, 43—96.

11. Zur Chronik des Theophanes. *Hermes* 23 (1888) 626—628.

12. *Geschichte der byzantinischen Literatur.* München 1891. XII. 495 lap. A 2. kiadás A. Ehrhard és H. Gelzer közreműködésével. München 1897. XX, 1193 lap. Görög fordításban G. Soteriades-től. 3 kötet. Athen 1897—1900. III, 828 + 770 + 832 lap.

13. Ferdinand Gregorovius. *Unsere Zeit*, 1891, 561—572.

14. *Colloquium Pseudodositheanum Monacense nunc primum ed.* C. K. Abh. aus dem Gebiet der klass. Altertumswissenschaft. W. v. Christ dargebracht. München 1891, 307—364.

15. Studien zu den Legenden des hl. Theodosius. Sgb. der Bayer. Ak. 1892, 220—379.

16. Woher stammt das Wort Ziffer? Études de philologie néogrecque publiées par Jean Psichari. Paris 1892, 346—356.

17. Noch einmal Julius Polydeukes. Byz. Zeitschrift 1 (1892) 342 s. k.

18. Zu den griechischen Elementen im Arabischen und Türkischen. Byz. Zeitschrift 2 (1893) 299—308.

19. Mittelgriechische Sprichwörter. Sgb. der Bayer. Ak. 1893, II. kötet, 1—272.

20. Albrecht Wirth, Aus orientalischen Chroniken című művének bírálata. Byz. Zeitschrift 3 (1894) 607—625.

21. Psichari als Novellist. Münchener Allgemeine Zeitung, Beilage. 1894, 67. és 70. sz.

22. Michael Glykas. Sgb. der Bayer. Ak. 1894, 391—460.

23. Ein Dithyrambus auf den Chronisten Theophanes. Sgb. der Bayer. Ak. 1896, 583—625 (1 táblával).

24. Dionysios Therianos. Münchener Allgem. Zeitung, Beilage, 1897, 106. sz.

25. Kasia. Sgb. der Bayer. Ak. 1897, 305—370 (2 táblával).

26. Eine neue Vita des Theophanes Confessor. Sgb. der Bayer. Ak. 1897, 371—399.

27. Notice sommaire sur les progrès de la philologie médio- et néogrecque depuis le congrès des Orientalistes de Genève. Actes du onzième congrès international des Orientalistes, Cinquième—septième section. Paris 1899, 215—220.

28. Studien zu Romanos. Sgb. der Bayer. Ak. 1898, II. köt. 69—268 (1 táblával).

29. Βάλλω μετανοίαν. Byzantinische Zeitschrift 8 (1899) 155 s. k.

30. Umarbeitungen bei Romanos. Sgb. der Bayer. Ak. 1899, II. köt. 3—156.

31. Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter. Sgb. der Bayer. Ak. 1900, 339—460 (6 táblával).

32. Kaiser Justinian. Allgemeine Zeitung, Beilage, 1901, 236. sz.

33. Ein dialogischer Threnos auf den Fall von Konstantinopel. Sgb. der Bayer. Ak. 1901, 329—362 (2 táblával).

34. Romanos und Kyriakos. Sgb. der Bayer. Ak. 1901, 693—766.

35. Ein metrischer Brief mit Akrostichis. Sbornik Vasiljevič Nikitin Péter tiszteletére. Petersburg 1901, 77—82 (oroszul).

36. Das Problem der neugriechischen Schriftsprache. Akademische Festrede, 15. XI. 1902, 226 lap, (kivonata az Allgemeine Zeitung mellékletében, 1902, 263—264. sz.; nagyobb részek francia fordításban a Revue des Études grecques-ben, 1903, 246 s. k. k. és az egész görög fordításban »Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἐλληνικῆς«. Athen 1905, 300 lap).

37. Zur Verteidigung der neugriechischen Schriftsprache. Allgemeine Zeitung, Beilage, 1903, 95. sz.
38. Das mittelgriechische Fischbuch. Sgb. der Bayer. Ak. 1903, 345—380 (1 táblával).
39. Die Akrostichis in der griechischen Kirchenpoesie. Sgb. der Bayer. Ak. 1904, 551—691.
40. Über den Zweck und die allgemeine Bedeutung der Sektion »Wechselwirkungen zwischen Orient und Occident«. Kivonat a Verhandlungen des XIII. Internationalen Orientalisten-Kongresses-ben, Hamburg, szept. 1902. Leiden 1904, 357.
41. Einleitung zum Plan eines Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, München, 1903 (C. Jirečekkel együtt).
42. Die Äschylos-Revolté in Athen. Allgemeine Zeitung, Beilage, 1904, 7. sz.
43. Die griechischen Handschriften der Turiner Bibliothek. Ugyanott 47. sz. (franciával is pótlásokkal a Revue des Études grecques-ben, 1904, 12 s. k. k.).
44. Eine neue Handschrift des Digenis Akritas. Sgb. der Bayer. Ak. 1904, 309—356 (2 táblával).
45. Zur Technik kritischer Apparate. Berliner Philol. Wochenschrift, 1905, 2. sz.
46. Ein vulgärgriechischer Weiberspiegel. Sgb. der Bayer. Ak. 1905, 335—433 (1 táblával).
47. Die griechische Literatur des Mittelalters. Die Kultur der Gegenwart-ban. Teil I, Abt. VIII. 237—285. Leipzig 1905. 2. kiad. 1907.
48. Vasiljevskij und P. Nikitin, Die Erzählungen über die 42 Märtyrer von Amorion und ihre Liturgie. Megbeszélés a Göttingische Gelehrten Anzeigen-ben, 1905, 937—953.
49. Byzantine Literature. Az Encyclopaedia Britannica 10. kiadásában.
50. Ein serbisch-byzantinischer Verlobungsring. Sgb. der Bayer. Ak. 1906, 421—452 (1 táblával).
51. Die Photographie im Dienste der Geisteswissenschaften. Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Bd. 17 (1906), 601—660 (15 táblával). Külön kiadás Leipzig, B. G. Teubner, 1906. 2 lap, 60 oldal.
52. Miscellen zu Romanos. Abhandl. der Bayer. Ak. I. Klasse, XXIV. Bd., III. Abteil., 1907, 1—138 (1 táblával).
53. Heilige Namen. Allgemeine Zeitung, Beilage, 1907, 220—221. sz.
54. Der Kulturwert des Slavischen und die slavische Philologie in Deutschland. Internationale Wochenschrift, 1908, 9—10. sz.
55. Byzantinische Gestalten. Münchener Neueste Nachrichten, Beilage, 1908, 23. sz.
56. Philologie oder Geschichte? Ugyanott 1908, 80. sz.

57. Populäre Aufsätze. Leipzig, B. G. Teubner, 1908. XII, 388 lap.
58. Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung. Abhandl. der Bayer. Ak. I. Klasse, XXIV. Bd., III. Abteilung, 139 s. kk.
59. *ΚΤΗΤΩΡ*. Ein lexikographischer Versuch. Indogerm. Forschungen 25 (1909), 393–421.
60. Byzantinische Zeitschrift, kiadva Krumbachertől, 18 kötet, Leipzig, B. G. Teubner, 1892–1909. A kiadótól való egyebek között a III. rész bibliographiájának nagy része.
61. Byzantinisches Archiv, kiadva Krumbachertől. 3 füzet. Leipzig, B. G. Teubner, 1898–1903.
62. Ein neuer Thesaurus der griechischen Sprache. Internat. Wochenschr. 1908. decz. 19.
63. Das Programm des neuen Thesaurus der griechischen Sprache. Internat. Wochenschr. 1909, május 29.
64. Ismertetések és kisebb czikkek a következő folyóiratokban: Archiv für lateinische Lexikographie, Rheinisches Museum, Byzantinische Zeitschrift, Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte, Blätter für das bayerische Gymnasialschulwesen, Berliner Philol. Wochenschrift, Neue philol. Rundschau, Literarisches Zentralblatt, Deutsche Literaturzeitung, Beilage der Münchener Allgemeinen Zeitung, Münchener Neueste Nachrichten, Neoglottia, Atene e Roma, *Ἑστία*, *Νέα Ἠμέρα*.

VI. kötet.	I. Petzval Ottó r. tagról. <i>Kondor Gusztáv</i> 1. tagtól	— kor. 20 fill.
	II. Ókröss Bálint lev. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	— > 40 >
	III. Hunfalvy János r. tagról. <i>Keleti Károly</i> r. tagtól	— > 60 >
	IV. Tóth Ágoston lev. tagról. <i>Hollán Ernő</i> t. tagtól	— > 40 >
	V. Oppolzer Tivadar külső tagról. <i>Konkoly Miklós</i> tisz. tagtól	— > 30 >
	VI. Paúr Iván lev. tagról. <i>Hampel József</i> 1. tagtól	— > 50 >
	VII. Pauer János 1. tagról. Dr. <i>Ózobor Béla</i> 1. tagtól	1 > 20 >
	VIII. Heer Oszwald külső tagról. <i>Klein Gyula</i> 1. tagtól	— > 80 >
	IX. Balogh Kálmán r. tagról. <i>Hőgyes Endre</i> r. tagtól	1 > 20 >
	X. Pott Frigyes Ágoston k. tagról. <i>Pecz Vilmos</i> 1. tagtól ...	— > 40 >
	XI. Danielik János t. tagról. <i>Szvorényi József</i> t. tagtól	— > 60 >
	XII. Apáthy István r. tagról. <i>Mattekovics Sándor</i> 1. tagtól ...	— > 60 >
	XIII. Rómer F. Flóris r. tagról. <i>Hampel J.</i> 1. tagtól	1 > 20 >
	XIV. Zsigmond Vilmos 1. tagról. <i>Péch Antal</i> 1. tagtól	— > 50 >
	XV. Rónay János Jácint r. tagról. <i>Pór Antal</i> 1. tagtól	— > 60 >
VII. kötet.	I. Pesty Frigyes r. tagról. <i>Ortvay Tivadar</i> 1. tagtól	— > 90 >
	II. Görövé István t. tagról. <i>György Endre</i> 1. tagtól	— > 40 >
	III. Beöthy Leó 1. tagról. <i>György Endre</i> 1. tagtól	— > 40 >
	IV. Jendrássik Jenő r. tagról. <i>Klug Nándor</i> 1. tagtól	— > 60 >
	V. Ráczsa Ráczsendrakála Mitra k. t.-ről. <i>Duka Tivadar</i> 1. tagtól	— > 80 >
	VI. Kacs Kovics Lajos 1. tagról. <i>Nagy Iván</i> r. tagtól	— > 20 >
	VII. Ballagi Mór r. tagról. <i>Imre Sándor</i> r. tagtól	1 > — >
	VIII. Lenhossék József r. tagról. <i>Mihalkovics Géza</i> r. tagtól ...	— > 90 >
	IX. Haán Lajos 1. tagról. <i>Zsilinszky Mihály</i> 1. tagtól	— > 60 >
	X. Keleti Károly r. tagról. <i>Jekelfalussy József</i> 1. tagtól ...	— > 60 >
VIII. kötet.	I. Szücs István lev. tagról. <i>Ballagi Géza</i> 1. tagtól	— > 60 >
	II. Renan mint orientalista. <i>Goldziher Ignác</i> r. tagtól	2 > — >
	III. Pančić József külső tagról. <i>Kanitz Ágost</i> 1. tagtól	— > 80 >
	IV. Báró Kemény Gábor t. tagról. <i>György Endre</i> 1. tagtól ...	— > 60 >
	V. Wenzel Gusztáv r. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> r. tagtól	1 > 50 >
	VI. Sir Richard Owen k. tagról. <i>Margó Tivadar</i> t. tagtól ...	1 > — >
	VII. Vajkay Károly 1. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	— > 60 >
	VIII. Grünwald Béla 1. tagról. <i>Láng Lajos</i> r. tagtól	— > 60 >
	IX. Deák Farkas r. tagról. Báró <i>Radvánszky Béla</i> t. tagtól ...	— > 30 >
	X. Szabó Károly r. tagról. <i>Szilágyi Sándor</i> r. tagtól	— > 30 >
	XI. Markusovszky Lajos t. tagról. <i>Hőgyes Endre</i> r. tagtól ...	— > 60 >
XII. Roscher Vilmos k. tagról. <i>Kautz Gyula</i> r. tagtól	1 > 50 >	
IX. kötet.	I. Cantù Caesar k. tagról. <i>Óváry Lipót</i> 1. tagtól	— > 60 >
	II. Dankó József lev. tagról. <i>Pór Antal</i> r. tagtól	— > 60 >
	III. Nagy Imre r. tagról. <i>Fejérpataky László</i> r. tagtól	— > 50 >
	IV. Ludwig K. F. V. k. tagról. <i>Klug Nándor</i> r. tagtól	— > 60 >
	V. Kronecker Lipót k. tagról. <i>Rados Gusztáv</i> 1. tagtól	— > 30 >
	VI. Margó Tivadar t. tagról. <i>Entz Géza</i> r. tagtól	— > 60 >
	VII. Gneist Rudolf k. tagról. <i>Concha Győző</i> 1. tagtól	— > 80 >
	VIII. Du Bois-Reymond E. k. tagról. <i>Thanhoffer L.</i> r. tagtól ...	— > 60 >
	IX. Xántus János 1. tagról. <i>Mocsáry Sándor</i> 1. tagtól	— > 60 >
	X. Hazslinszky Frigyes r. tagról. <i>Mágócsy-Dietz S.</i> 1. tagtól ...	— > 80 >
	XI. Finály Henrik 1. tagról. <i>Márki Sándor</i> 1. tagtól	1 > 20 >
	XII. Török József és Antal Géza tagokról. <i>Hőgyes Endre</i> r. tagtól	— > 60 >
X. kötet.	I. Spencer Wells k. tagról. <i>Duka Tivadar</i> 1. tagtól	— > 30 >
	II. Szathmáry György 1. tagról. <i>Zsilinszky Mihály</i> r. tagtól ...	— > 60 >
	III. Gladstone W. E. k. tagról. <i>György Endre</i> 1. tagtól	— > 60 >
	IV. Ábel Jenő 1. tagról. <i>Hegedűs István</i> 1. tagtól	— > 60 >
	V. Horvát Boldizsár t. tagról. <i>Tóth Lőrincz</i> r. tagtól	1 > — >
	VI. Nagy Iván r. tagról. <i>Márki Sándor</i> 1. tagtól	— > 40 >
	VII. Mihalkovics Géza r. tagról. <i>Thanhoffer Lajos</i> r. tagtól ...	— > 50 >

X. kötet.	VIII. Pasteur Lajos k. tagról. <i>Högyes Endre</i> r. tagtól	1 kor. — fill.
	IX. Capasso Bertalan k. tagról. <i>Óváry Lipót</i> l. tagtól	— > 30 >
	X. Jurányi Lajos r. tagról. <i>Mágócsy-Dietz Sándor</i> l. tagtól ...	1 > — >
	XI. Bunsen Róbert k. tagról. <i>Than Károly</i> r. tagtól	1 > — >
	XII. Gr. Andrassy Manó l. tagról. <i>Br. Radvánszky Béla</i> t. tagtól	— > 30 >
XI. kötet.	I. Domanovszky Endre l. tagról. <i>Alexander Bernát</i> l. tagtól ...	— > 30 >
	II. Hauer Ferencz k. tagról. <i>Böckh János</i> l. tagtól	1 > 20 >
	III. Tély Iván l. tagról. <i>Pecz Vilmos</i> l. tagtól	— > 80 >
	IV. Szilágyi Sándor r. tagról. <i>Fraknoi Vilmos</i> r. tagtól	2 > — >
	V. Laufenauer Károly l. tagról. <i>Kétly Károly</i> l. tagtól	— > 30 >
	VI. Arneht Alfréd k. tagról. <i>Károlyi Árpád</i> r. tagtól	— > 40 >
	VII. Hollósy Jusztinián l. tagról <i>Fehér Ipoly</i> t. tagtól	— > 40 >
	VIII. Jekelfalussy József r. tagról. <i>Vargha Gyula</i> l. tagtól	— > 40 >
	IX. Fodor József r. tagról. <i>Högyes Endre</i> r. tagtól	— > 20 >
	X. Horvát Árpád l. tagról. <i>Károlyi Árpád</i> r. tagtól	— > 40 >
	XI. Halász Ignác l. tagról. <i>Szilasi Mór</i> l. tagtól	— > 40 >
	XII. Tóth Lőrincz r. tagról, <i>Vécsey Tamás</i> r. tagtól	1 > — >
XII. kötet.	I. Taine Hippolyt k. tagról. <i>Alexander Bernát</i> l. tagtól ...	— > 60 >
	II. Heller Ágost r. tagról. <i>Fröhlich Izidor</i> r. tagtól	— > 60 >
	III. Kerékgyártó Árpád l. tagról. <i>Békefi Remig</i> l. tagtól	— > 60 >
	IV. Plósz Pál l. tagról. <i>Lengyel Béla</i> r. tagtól	— > 30 >
	V. Bethlenfalvi Balassy Ferencz l. tagról. <i>Szentkláray Jenő</i> l. tagtól	— > 80 >
	VI. Kondor Gusztáv l. tagról. <i>Kövesligethy Radó</i> l. tagtól ...	— > 60 >
	VII. Kronos Ferencz k. tagról. <i>Wertheimer Ede</i> l. tagtól	— > 30 >
	VIII. Bertrand Sándor k. tagról. <i>Wosinsky Mór</i> l. tagtól	— > 30 >
	IX. Torma Károly r. tagról. <i>Téglás Gábor</i> l. tagtól	— > 60 >
	X. Czobor Béla r. tagról. <i>Békefi Remig</i> l. tagtól	— > 80 >
	XI. Ráth Zoltán l. tagról. <i>Vargha Gyula</i> l. tagtól	— > 60 >
	XII. Szigeti József l. tagról. <i>Berczik Árpád</i> l. tagtól	— > 45 >
XIII. kötet.	I. Mátyás Flórián r. tagról. <i>Békefi Remig</i> l. tagtól	— > 40 >
	II. Pulszky Ágost l. tagról. <i>Concha Győző</i> r. tagtól	— > 80 >
	III. Staub Mór l. tagról. <i>Mágócsy-Dietz S.</i> l. tagtól	— > 80 >
	IV. Gróf Kuun Géza tisz. és ig. tagról. <i>Goldziher I. r.</i> tagtól.	— > 60 >
	V. Br. Radvánszky Béla t. és ig. tagról. <i>Zsilinszky M. r.</i> tagtól.	— > 60 >
	VI. Fayer László lev. tagról. <i>Balogh Jenő</i> lev. tagtól	1 > — >
	VII. Hoffmann Pál r. tagról. <i>Vécsey Tamás</i> r. tagtól	— > 30 >
	VIII. Wosinsky Mór l. tagról. <i>Ortvay Tivadar</i> r. tagtól	1 > — >
	IX. Reclus Elisée k. tagról. <i>Lóczy Lajos</i> r. tagtól	— > 80 >
	X. Csaplár Benedek l. tagról. <i>Ortvay Tivadar</i> r. tagtól	1 > 20 >
	XI. Schmidt Sándor l. tagról. <i>Schafarzik Ferencz</i> l. tagtól ...	— > 60 >
	XII. Hegedüs Sándor r. tagról. <i>Nagy Ferencz</i> r. tagtól	— > 80 >
XIV. kötet.	I. Bubics Zsigmond t. tagról. <i>Ortvay Tivadar</i> r. tagtól ...	1 > 20 >
	II. Sir William Thomson, lord Kelvin l. tagról. <i>Fröhlich</i> <i>Izidor</i> r. tagtól	1 > — >
	III. Falk Miksa l. tagról <i>Gaal Jenő</i> r. tagtól	— > 40 >
	IV. Vadnai Károly r. tagról. <i>Berczik Árpád</i> r. tagtól	— > 40 >
	V. Széchy Károly l. tagról <i>Décsi Lajos</i> l. tagtól	— > 60 >
	VI. Boissier Gaston k. tagról <i>Csengeri János</i> l. tagtól	— > 60 >
	VII. De Goeje M. és Barbier de Meynard k. tagokról. <i>Gold-</i> <i>ziher Ignác</i> r. tagtól	— > 60 >
	VIII. Brusa Emil k. tagról <i>Balogh Jenő</i> l. tagtól	— > 60 >
	IX. Högyes Endre r. tagról <i>Tanagl Ferencz</i> l. tagtól	— > 60 >
	X. Liphay Sándor r. tagról <i>Kherndl Antal</i> r. tagtól	— > 60 >
	XI. Schenek István l. tagról <i>Kosutány Tamás</i> l. tagtól	— > 30 >
	XII. Kőváry László l. tagról <i>Márki Sándor</i> l. tagtól	1 > — >
XV. kötet.	I. Moissan Henrik k. tagról <i>Lengyel Béla</i> r. tagtól	— > 40 >